

نقش آیین‌ها در توسعه گردشگری

آزاده ربیعی

کارشناس ارشد مردم‌شناسی - پژوهشگر

Email: (Azadearya@yahoo.com)

چکیده

در بین گونه‌های مختلف گردشگری، گردشگری فرهنگی در چند سال اخیر مورد توجه فراوان قرار گرفته و روند رو به رشدی دارد. گردشگری فرهنگی حول جاذبه‌ها و جذابیت‌های فرهنگی جوامع شکل می‌گیرد و گردشگر به قصد آشنایی با فرهنگ جوامع دیگر مسافرت می‌کند. به هر آنچه که به آداب و رسوم و سنن مردم می‌پردازد، فرهنگ گویند؛ بنابراین گردشگران فرهنگی شامل گردشگرانی می‌شود که برای آشنایی با فرهنگ، آداب و رسوم و هنر ملل و اقوام مختلف و آثار تاریخی صورت می‌گیرد. یکی از مشخصه‌های فرهنگی همه‌ی اقوام و جوامع بشری، داشتن و برپایی جشن‌ها و آیین‌هاست که استان گیلان نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. در استان گیلان، آیین‌ها و آداب و رسوم مختلفی وجود دارد که مختص مناسبت‌های گوناگون بوده و به اجرا درمی‌آید. با توجه به این که در زمان‌های مختلف، گردشگران بسیاری از اقصی نقاط کشور به این استان می‌آیند، با برگزاری این آیین‌ها و جشن‌ها می‌توان به توسعه صنعت گردشگری کمک کرد. نوروز خوانی، آفتاب‌خواهی، تیرماه سینزده، نوروزیل، عروس گولی، رایچره، علم واچینی و ... نمونه‌هایی از آیین‌هایی هستند که در کنار جاذبه‌های طبیعی و تاریخی می‌توانند نقش موثری در توسعه گردشگری داشته باشند. در این مقاله آیین‌ها و آداب و رسوم گیلان به چهار دسته آیین‌های ملی، تقویت، گذر و مذهبی تقسیم شده‌اند و در نهایت پیامدهای اجرای آنها مورد بررسی قرار گرفته است.

کلمات کلیدی: آیین‌ها، گردشگری فرهنگی، استان گیلان، توسعه

۱. مقدمه و هدف

گردشگری به مجموعه فعالیتی اطلاق می‌شود که در جریان مسافرت یک گردشگر اتفاق می‌افتد، این فرایند شامل هر فعالیتی از قبیل برنامه ریزی سفر، مسافرت به مقصد، اقامت، بازگشت و حتی یادآوری خاطرات آن نیز می‌شود. همچنین فعالیتی را که گردشگر بعنوان بخشی از سفر انجام می‌دهد، نظیر خرید کالاهای مختلف و تعامل میان میزبان و مهمان را نیز در بر می‌گیرد.

گردشگری انواع مختلفی دارد و تقسیم‌بندی‌های متفاوتی تا کنون نظیر گردشگری بر اساس موضوع، بر اساس مکان، بر اساس انگیزه و ... صورت گرفته است که در این مقاله به تقسیم‌بندی سازمان جهانی جهانگردی (W.T.O) اشاره می‌گردد. در این تقسیم‌بندی انواع گردشگری عبارتند از: گردشگری فرهنگی، گردشگری طبیعی، گردشگری تجاری، گردشگری مذهبی و گردشگری ورزشی، که با توجه به موضوع مقاله، هدف بررسی گردشگری فرهنگی است. به عبارتی محقق قصد دارد نقش آیین‌ها که یکی از اجزای فرهنگ هستند را در توسعه گردشگری استان گیلان بررسی نماید، به همین دلیل از پرداختن به انواع دیگر گردشگری در مقاله حاضر خودداری می‌گردد.

۲. تئوری و پیشینه تحقیق

۲-۱) گردشگری فرهنگی، آیین و توسعه پایدار

گردشگری فرهنگی عبارت است از مسافرت افراد از محل سکونت خود به مکان‌هایی که جاذبه‌های فرهنگی دارند. این جا به جایی به قصد کسب اطلاعات و تجارت برای ارضای نیازهای فرهنگی گردشگران انجام می‌شود. از جمله

ویژگی‌های گردشگران فرهنگی می‌توان به سطح بالای تحصیلات آنان، بالا بردن میانگین سنی آنان و شاغل بودن آنان اشاره کرد. «گردشگری فرهنگی مایل به آشنایی با فرهنگ مناطق مختلف، خواهان کاوش در چشم‌اندازهای فرهنگی جوامع انسانی و درک آنها است». در این نوع گردشگری به جذابیت‌های فرهنگی توجه می‌شود. از قبیل موزه‌ها، نمایشگاه‌ها، ارکسترها، نمایشنامه‌ها، هنرهای دستی، معماری در ایران علاوه بر موارد فوق، آئین‌های سنتی نظیر تعزیه، مراسم چهارشنبه سوری، جشن‌های مذهبی زرتشتی و اسلامی، عزاداری‌ها مانند محرم و ... نیز از جذابیت‌های فرهنگی می‌تواند تعریف شود. گردشگری فرهنگی یکی از گونه‌های در حال رشد گردشگری است که پیرامون بازدید از جاذبه‌های فرهنگی شکل گرفته است. انسان موجودی فرهنگی است و یکی از وجوه اصلی تمایز آن با سایر جانداران فرهنگ است. چرا که ژن‌های ما تقریباً همانند اجدادمان در عصر حجر است، در حالی که فرهنگ ما به طرز باور نکردنی تغییر کرده است (کارت‌رایت، ۱۳۸۷، ص ۳۶۶) جامعه میزبان گردشگر فرهنگی برای ارایه و فروش فرهنگ خود به گردشگر به انحای مختلفی عمل می‌کند، از جمله احیای مراسم سنتی در تمام کشورهای جهان جهت جذب توریست یکی از راهکارهای توسعه توریسم فرهنگی می‌باشد (قادری و دیگران، ۱۳۸۸، ص ۷۶). گردشگری فرهنگی دارای طیف وسیعی از جاذبه‌هاست که بر دو نوع مادی و فرهنگی تقسیم می‌گردد. آثار باستانی و معماری، موزه‌ها و گالری‌های هنری، مکان‌های مذهبی و عبادتگاهی، آثار هنری و صنایع دستی، پوشاک و لباس‌های سنتی و بومی، غذا و خوراکی‌ها، آرامگاه‌ها و مزار بزرگان، آثار جنگ و ... جز جاذبه‌های مادی گردشگری فرهنگی بوده و آداب و رسوم، آیین‌های مذهبی و غیرمذهبی، موسیقی و رقص، ادبیات و فرهنگ عامه، جشن‌ها و اعیاد ملی، مذهبی و محلی، زبان و گویش و ... از نوع جاذبه‌های معنوی یا غیرمادی گردشگری فرهنگی می‌باشد.

مهمترین عنصر گردشگری فرهنگی، فرهنگ است. بنابراین فرهنگ به عنوان نظام ارتباطی بین مردمی با جلوه‌های مختلفی از آداب و رسوم، میراث و دیگر تولیدات مادی و زیباشناختی شکل می‌گیرد و واقعیت وجودی جامعه را بیان می‌کند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۸، ص ۸۵). یکی از مشخصه‌های فرهنگی همه‌ی اقوام و جوامع بشری، داشتن و برپایی جشن‌ها و آیین‌هاست. قدیمی‌ترین جشن‌های باستانی بر اساس اطلاعات در دسترس، جشن‌های اوستایی کهن است. جلوه‌گاه اساطیر در اعتقادات و باورها، افسانه‌ها و جشن و آیین‌هاست و هم اکنون نیز نشانه‌هایی از پاره‌ای اسطوره‌ها در بخشی از فرهنگ عامیانه و جشن‌های باستانی این سرزمین انعکاس‌دهنده‌ی فرهنگ دوران کهن ایران است، وجود دارد. آیین‌ها و مراسمی که تجدیدی و ادواری هستند، فرهنگ قومی را احیا می‌کنند و سبب همبستگی، انسجام و تحکیم و تقویت فرهنگ و هویت قومی می‌شوند (عسگری خانقاه، ۱۳۸۵، ص ۴۸۴).

آیین تکرار و بازنمایش جریان رویداد و کنش واکنشی است که معنای ویژه یافته است. از خواندن سرود ملی تا خطبه‌ی عقد یا راه‌اندازی دسته‌های سوگگانی و سورگانی. شمار آیین‌ها بسیار بوده و همه آنها دارای ساختار است. ساختاری کم و بیش قراردادی، کلیشه‌ای، پیش‌بینی‌پذیر و نمایشی. آیین در اصل نوعی رازآموزی است و برگزاری آن برای بهره‌مندی از فیض و برکت خداست (ربیعی، ۱۳۹۱، ص ۲۸) آیین، رسم‌ها و روش‌های آدابی، که در زندگی فرهنگی مردم یک منطقه وجود دارد (ملکیان، ۱۳۸۷، ص ۷). «براکت» چهار دلیل را برای وجود آیین مطرح می‌کند:

- آیین می‌تواند یک روش تعلیم‌دهنده باشد و آموزش را از نسلی به نسل دیگر منتقل کند.
 - آیین شکلی از معرفت است.
 - آیین می‌تواند حوادث احتمالی آینده را مهار کند.
 - آیین اغلب برای بزرگداشت نیروهای فوق طبیعی یا جنگ به کار می‌رود.
- به هر حال آیین با هر تعریفی که بپذیریم و هر دلیلی یا دلایلی را بر آن مترتب بدانیم دارای ویژگی‌هایی به شرح زیر است: (ربیعی، ۱۳۹۱، ص ۲۸)

۱. ریشه‌های معرفت‌شناسانه: از طریق آیین می‌توان آموزش را از نسلی به نسل دیگر انتقال داد.

۲. کاهش بلایا: در گذشته که مردم دریافت روشنی از عوامل طبیعی نداشتند، آنها را با نیروهای فوق طبیعی و جادویی مربوط می‌دانستند و برای حمایت این نیروها، شیوه‌هایی به کار می‌بردند که بعد از مدتی آنها را در کاهش بلایا یا مصایب طبیعی موثر می‌دیدند. این شیوه‌ها به تدریج به آیین تبدیل شدند. طبق این نظریه آیین‌ها ریشه در نیازهای انسان برای بهبود زندگی داشته و در واقع شکلی از رابطه‌ی بین انسان و جهانند.
 ۳. حل مشکل: برگزارکنندگان آیین‌ها در حقیقت برای مهار حوادثی که ممکن است در آینده روی دهند، به این مراسم می‌پردازند مانند افسانه‌ها که راه‌های برخورد با مشکلات را به کودکان می‌آموزند و آنها را آماده‌ی زندگی دشوار و پرمسئولیت می‌کنند.
 ۴. مبنای اقتصادی: قصه جزیی از آیین است. قصه‌ها در کنار آیین‌ها قرار دارند و بخش جدایی‌ناپذیر آن هستند. پراپ عقیده دارد که آیین و قصه از مبنای اقتصادی واحدی نشأت گرفته‌اند.
 ۵. نیاز به امنیت: آیین‌ها همانند افسانه‌ها به علت نبود امنیت کامل و وجود تخیل تشفی‌بخش شکل گرفته‌اند. اجرای مراسم آیینی، تماشاگر را به نوعی امنیت روانی رسانده و به او آرامش فکری و جلای روحی می‌بخشد.
 ۶. کاربرد اندک گفتگو: در مراسم آیینی، گفتگو چندان کاربردی ندارد. مراسم آیینی بیشتر به صورت روایت‌های اسطوره‌ای و کهنی هستند که به زبان شعر و موسیقی و حرکت اکتفا می‌کنند.
 ۷. تأکید بر جنبه‌های دیداری: در مراسم و نمایش‌های آیینی، جنبه‌های دیداری اهمیت زیادی دارد و تلاش می‌شود تا از عناصر چشم‌نواز و زیبا استفاده شود.
 ۸. آرامش روانی: هدف نهایی در آیین‌ها و مراسم آیینی، تخلیه و ترکیه روانی است که به ما آرامش فکری می‌بخشد.
 ۹. وجه نمادین: مهم‌ترین ویژگی مراسم آیینی، وجه نمادین آنهاست. مراسم آیینی از هر ریشه‌ای که باشند، از ژست و حرکت سود می‌برند. حرکت و کلام دو عنصر مهم آیین‌ها هستند و همواره اولی بر دومی تقدم دارد.
 ۱۰. سرگرم کردن و ترویج عدالت: یک وجه آیین، سرگرمی و ایجاد هیجان در زندگی روزمره و عادی مردم است. اما وجه مهم‌تر و پررنگ‌تر آن، ایجاد برادری و برابری بین مردم شرکت‌کننده در مراسم است.
 ۱۱. وجود نهادهای اجتماعی
 ۱۲. شباهت شخصیت‌پردازی: شخصیت‌های موجود در مراسم آیینی، تیپ‌گونه هستند. از افسانه ایزیس و اوزیریس گرفته تا برخی نمایش‌های ایرانی. تقسیم‌بندی شخصیت‌ها بر مبنای وابستگی آنها به جهان اهورایی یا اهریمنی است. آنها بازتاب جنگ ابدی خیر و شر و در حقیقت نماد آنند. بنابراین تحول و دگرگونی در نزد آنان وجود ندارد (ریبعی، ۱۳۹۱، ص ۲۹). آیین‌ها مانند هر پدیده‌ی دیگری انواع مختلفی دارند که در مناسبت‌های مختلف اجرا می‌شوند:
- الف) آیین‌های مذهبی: آیین‌هایی که در مناسبت‌های مذهبی به اجرا در می‌آیند. مثل ماه‌های محرم و صفر، ماه رجب، ماه شعبان، ماه رمضان و عید فطر، حاجت‌خواهی؛ این آیین‌های جمعی بر مبنای اعتقادات مذهبی شکل می‌گیرد و کم‌تر شرایط محلی بر آن تأثیر دارد. مثلاً مراسم عزاداری روز عاشورا در تمام کشور برگزار می‌گردد، تفاوت‌های اندکی در شیوه‌ی اجرا مشاهده می‌شود (همان، ص ۲۹)
- ب) آیین‌های ملی: در شب‌ها و روزهای مختلف ماه‌های سال شمسی، آیین‌ها و جشن‌هایی برپا می‌شود که در بین مردم ایران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار هستند. این آیین‌ها بستگی کامل به نظام سیاسی هر کشوری دارد. روز ملی، روز انتخابات، استقلال کشور از آن جمله‌اند. در ایران روز جمهوری اسلامی، روز ملی شدن صنعت نفت، هفته منابع طبیعی، روز جهانی موزه و ... با آیین‌هایی همراه است (همان، ص ۳۰)
- ج) آیین‌های گذر: آیین‌هایی هستند که در گذار انسان از مرحله‌ای از حیات جسمانی یا فرهنگی و اجتماعی به مرحله دیگر اجرا می‌شوند. آیین‌های تولد، ازدواج، مرگ و آیین‌های مخصوص مسافران (زائران) از این دسته‌اند.

اجرای این آیین‌ها در فرهنگ مردم ایران نیز همچون دیگر فرهنگ‌ها، اجزای متفاوتی دارند. در ایران، طبخ غذا، یکی از اجزای برپایی این آیین‌هاست و در بین غذاها، آش که از غذاهای اصیل ایرانی است بیشتر از دیگر غذاها طبخ می‌شود(همان: ۳۰)

د) آیین‌های تقویت: آیین‌های تقویت، آیین‌هایی هستند که به تقویت باورداشت‌های مردم یک جامعه کمک می‌کنند. هدف اعلام شده این مناسک، تقویت یا تحکیم فراگردهای طبیعی است که برای بقای جامعه ضرورت دارد یا در جهت تأیید دوباره پای‌بندی جامعه به یک رشته ارزش‌ها و باورداشت‌های خاص عمل می‌کند. باران‌خواهی و آفتاب‌خواهی از جمله این آیین‌هاست. برپایی این آیین‌ها در برخی مناطق ایران با طبخ آش، همراه بود (ربیعی، ۱۳۹۱، ص ۳۰)

پس از بررسی گردشگری فرهنگ و آیین‌ها ضروری است به سومین واژه کلیدی این مقاله نیز اشاره‌ی مختصری داشته باشیم. توسعه را باید جریانی چند بعدی دانست که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است. توسعه در اصل باید نشان دهد که مجموعه نظام اجتماعی، هماهنگ با نیازهای متنوع اساسی و خواسته‌های افراد و گروه‌های اجتماعی در داخل نظام، از حالت نا مطلوب زندگی گذشته خارج شده و بسوی وضع یا حالتی از زندگی که از نظر مادی و معنوی بهتر است، سوق می‌یابد(تودارو، ۱۳۶۴، ص ۱۳۵).

۲-۲) پیشینه تحقیق

- نقش آیین‌های محلی در جذب توریسم و توسعه گردشگری مطالعه موردی آیین نوروزخوانی در مازندران توسط مرجانه نادری گرزالدینی در سال ۱۳۹۴ انجام شد. وی اشاره نمود که امروزه در بسیاری از کشورهای دنیا استفاده از الگوهای جدید در معرفی میراث فرهنگی و ایجاد زمینه‌های جذب گردشگران از سراسر جهان، نه تنها مایه‌هایی از غرور ملی را برای آنها ایجاد نموده بلکه موجب رونق اقتصادی و گسترش صنعت توریسم در کشورشان گشته است. از این رو، بررسی و شناخت جشن‌ها و آیین‌های کهن، راه موثری در حفظ میراث فرهنگی کشور محسوب شده و زمینه‌های مناسبی را برای جذب گردشگر فراهم می‌آورد. نوروز خوانی یکی از آیین‌های کهن مازندران است که از نیمه دوم اسفند ماه تا قبل از حلول سال نو اجرا می‌شود در این مراسم نوروزخوان با خواندن اشعاری زیبا به وصف بهار، ستایش پروردگار، رسول و ائمه پرداخته و پس از اتمام مراسم از صاحب خانه پاداش دریافت می‌کند. هدف از پژوهش‌های حاضر شناسایی منشأ و خاستگاه آیین نوروز خوانی و بررسی قابلیت‌های فرهنگی تاریخی آن در جذب توریسم و توسعه گردشگری است. روش تجزیه و تحلیل داده‌های این مقاله توصیفی تحلیلی بوده و ابزار گردآوری اطلاعات آن کتابخانه‌ای می‌باشد. نتایج بیانگر آن است که مضامین ظریف و زیبای اشعار نوروز خوانی همواره احساسی از شادمانی را برای مردم به ارمغان آورده و نیز ماهیت توصیفی نمایشی آن زمینه‌های مناسبی را برای جذب گردشگر ایجاد می‌نماید.

- مقاله گردشگری و آیین‌های باستانی در ایران توسط مریم مقدم در سال ۱۳۹۴ به رشته تحریر در آمد. وی به این نتیجه دست یافت که برگزاری جشن، آیین‌های سنتی و مراسم مذهبی خاص فرصتی مناسب برای مرور بر تاریخ و هویت هر سرزمین است که با به نمایش گذاشتن مجموعه‌ای از آداب و رسوم می‌تواند زمینه معرفی میراث فرهنگی و تاریخی را برای ملل دیگر فراهم کند. در کشور ایران بزرگداشت آیین‌ها می‌تواند نقطه عطفی باشد برای جذب گردشگرانی که علاقمند به شناسایی بیشتر با تاریخ و فرهنگ این سرزمین هستند. امروزه صنعت گردشگری در جهان توسعه فراوانی یافته است و بسیاری از کشورها از این راه توانسته‌اند شرایط اقتصادی جوامع را بهبود ببخشند از این رو به منظور راه به سوی توسعه بردن توجه به انواع گردشگری از جمله گردشگری مناسبی می‌تواند نقش مهمی در جذب توریست ایفا کند. در این تحقیق که بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیلی گرد آوری شده است محققان سعی بر آن داشتند که با شناخت آیین‌ها و سنت‌های شاد در قالب جشن‌های ایرانی به بررسی نقش آنها در توسعه گردشگری بپردازند. نتیجه این تحقیق بیانگر آن است که آیین‌ها و

جشن‌ها می‌توانند علاوه بر معرفی منطقه مورد نظر موجب توسعه گردشگری شده و اقتصاد آن را به تکاپو وادارد. از آنجا که ایران دارای شهرهای تاریخی متعددی می‌باشد که دارای پیشینه‌ای غنی از آداب و رسوم هستند مسئولان و برنامه ریزان با توسعه گردشگری مناسبی می‌توانند علاوه بر زمینه معرفی داشته‌های تاریخی ایران را فراهم ساخته موجب جذب گردشگر بیشتر شوند مد نظر قرار دادن گردشگری در این زمینه حضور گردشگر در استان را بیش از پیش فراهم کنند.

- گردشگری مذهبی و نقش آن در توسعه استان ایلام (با محوریت امامزاده علی صالح) مقاله دیگری است که در سال ۱۳۸۴ توسط محمد نورالهی به چاپ رسیده است. محقق با توجه به این که صنعت توریسم و جهانگردی به عنوان بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت خدماتی در دنیا مطرح می‌باشد و نمی‌توان نقش آنرا در توسعه پایدار مناطق نادیده گرفت، به این نتیجه دست یافت که گردشگری مذهبی دارای جایگاه ویژه‌ای می‌باشد منطقه صالح آباد باتوجه به وجود مبارک و مقدس امامزاده علی صالح می‌تواند به عنوان یکی از مراکز بسیار پر رونق گردشگری مذهبی مطرح شود. مشروط بر این که زیرساخت‌های گردشگری در این منطقه ساخته شود و کمیته‌های ویژه و متخصص به این امر گمارده شده و در جذب سرمایه گذار موفق عمل شود.

۲-۳) آیین‌ها و آداب و رسوم گیلان

مراسم و آیین‌های مردم گیلان به دو دسته تقسیم می‌شود: مراسمی که هر سال در تاریخ معین برگزار می‌گردند، این مراسم را می‌توان مراسم تجدیدی نام نهاد، مثل جشن‌های نوروزی، یلدا، تیرگان و مراسمی که گه‌گاه برای تمنا و نیاز برپا می‌شوند، مانند مراسم باران‌خواهی و آفتاب‌خواهی، مراسمی که برای کسوف و خسوف برگزار می‌شود (طاهری، بشرا، ۱۳۸۷، ص ۱۳). اسطوره‌ها، جشن‌ها و آیین‌های کهن ایران باستان در گیلان متأثر از اوضاع طبیعی، جغرافیایی، تاریخی و معیشتی این سرزمین برای ماندگاری از لحاظ ساختار، نوع روایت و حتی باورهای عامیانه دگرگونی‌ها و تغییراتی را پذیرفته‌اند. از جشن‌ها و آیین‌های کهن گیلان تعدادی در سراسر ایران و تعدادی همچون «عروسه گولی»، «شال اندازی» و «رابرچره» در مناطق خاصی برگزار می‌شوند. مراسم پیش نوروزی «عروسه گولی» نمایش آیینی ویژه گیلان و مازندران است. بر پایه‌ی اطلاعات پراکنده و در دسترس، مراسم «شال اندازی» در مناطق کوهستانی گیلان، مازندران، کرمانشاه و کردستان انجام می‌شد (همان). استان گیلان در کنار قابلیت‌های طبیعی که برای جذب گردشگران دارد، دارای آیین‌ها، مراسم و جشنواره‌هایی است که در نوع خود منحصر به فرد می‌باشند. آیین‌هایی همچون نوروز خوانی، آفتاب‌خواهی، تیرماه سینزده، نوروزبل، عروس گولی، رابچره، علم و اچینی و ... که برخی از آنها همه ساله موجب جذب گردشگر به این استان می‌گردد.

۱) آیین‌ها و آداب و رسوم ملی: آیین شب چله، چهارشنبه سوری (پریدن از آتش، چهارشنبه خاتون، قاشق‌زنی، شال اندازی)، آیین‌های پیشواز نوروز (دچین فیچین (خانه تکانی)، سبزه در توادن (سبز کردن سبزه)، سمنوپزان، درویش خوان یا نوروز خوان، عروس گولی، رابچره)، آیین‌های نوروزی (سال تحویل، مراسم پازن، عید مبارک (عید مووارک)، مورغونه جنگ) جشن گاوگیل، نوروز بل.

۲) آیین‌ها و آداب و رسوم مذهبی: آیین‌ها و آداب و رسوم مذهبی آیین‌هایی هستند که در مناسبات مختلف مذهبی یکسال شمسی و قمری در بین مسلمانان رایج است که در این قسمت بدان پرداخته می‌شود.

مراسم در طول یکسال قمری: ماه محرم (علم‌بندی و علم و اچینی، مراسم کجاوه دو معصوم، سینه‌زنی، زنجیرزنی، دسته گردانی، کرنا زنی، تعزیه، نیت زیر هفت علم، مراسم زاری زاری، مراسم شام غریبان، سوم (سیم) امام، سفره‌های نذری)، ماه صفر، ماه ربیع الاول، مراسم ماه‌های جمادی الاول و جمادی الثانی، ماه رجب، ماه شعبان، ماه رمضان (مراسم پیشواز از ماه رمضان، مراسم اولین روز ماه رمضان، مراسم سحر و افطار، مراسم موشتولوق روزه، مراسم ضربت خوردن و شهادت حضرت علی (ع) ماه شوال (عید فطر)، ماه ذی القعدة، ماه ذی الحجه (عید قربان و عید غدیر)

۳) آیین‌ها و آداب و رسوم تقویت: جشن مهر، آیین تیرماه سینزه (تیرماه سینزه در گیلان، فال گوش)، خورشیدگرفتگی و ماه گرفتگی، آفتاب خواهی، باران خواهی، آیین قبل از کشت، آیین انبارداری و ذخیره‌سازی گندم، آیین شکرانه (صلوات مشته)

۴) آیین‌ها و آداب و رسوم گذر: بارداری و تولد نوزاد (تشخیص جنسیت فرزند، باورها در مورد زائو، چله بری، بریدن ناف، حمام زن زائو، چل چله، آل، نام‌گذاری نوزاد، مراسم گهواره‌بندان، مراسم شیشک)، مراسم دندان‌فشان، مراسم همسرگزینی و ازدواج (مراسم عقدکنان، مراسم هدیه هوری، بالش بونی، مراسم عروس‌بران، رسم اولین روز عروسی)، آداب و مراسم مرگ

۵) سایر مراسم و آیین‌ها (مراسم مردی): لافندبازی (طناب بازی)، کشتی گیله مردی، ورزا جنگ

آیین‌های مذهبی و سپس آیین‌های ملی از اهمیت فراوانی برخوردارند. به نحوی که آیین‌های مذهبی در همه‌ی نقاط شهرستان (چه در شهرها و چه در روستاها) برگزار می‌گردند. البته باید گفت تعدادی از مراسم و آیین‌هایی که مربوط به آیین‌های ملی هستند، تنها در بعضی نقاط شهرستان اجرا شده اما آیین‌های مذهبی در سراسر نقاط شهرستان از اهمیت جایگاه بالایی برخوردار هستند. آیین‌ها و مراسم مربوط سال قمری آیین‌های مذهبی هستند که بدون تأخیر زمانی در استان برگزار می‌گردند و همه‌ی افراد (خردسال و سالخوردگان) در آن شرکت می‌کنند. گفتنی است که مراسم علم‌واچینی که جز مراسم مذهبی محسوب می‌گردد، در بعضی نقاط در روز تاسوعا و عاشورا، در بعضی نقاط در روز هفتم ماه محرم و در بعضی نقاط در پایان تابستان به عنوان جشن خرمن برگزار می‌گردد. با این تفاوت که این مراسم اگر در ماه محرم برگزار شود، از مراسم دیگری همچون کشتی گیله‌مردی، لافندبازی و ... اثری نیست. اما اگر همین مراسم به‌عنوان جشن خرمن برگزار گردد، بازی‌های محلی، کشتی گیله‌مردی، لافندبازی و ... از برنامه‌های جانبی آن است.

آیین‌های ملی که اغلب مربوط به چهارشنبه‌سوری و نوروز است، در زمان‌های خاص خود برگزار می‌گردند. آیین‌های چهارشنبه‌سوری در شب همان روز و صبح روز بعد از برگزاری مراسم چهارشنبه‌سوری برگزار می‌گردند. آیین‌های مربوط به نوروز در استان نیز در زمان خاص خود اجرا می‌شوند. مثلاً مراسم دچین فیچین که مربوط به تمیز کردن خانه و محل سکونت است باید تا روز قبل از چهارشنبه‌سوری انجام گردد. گفتنی است که بنا بر اعتقادات و باورهای مردم تعدادی از این آیین‌ها با همدیگر ارتباط دارند. به طور مثال اگر مراسم دچین فیچین تا روز قبل از چهارشنبه‌سوری پایان نپذیرد، بدشگون است و خاتون چهارشنبه‌سوری به آن خانه نرفته در نتیجه سال سخت و زیان‌باری را ساکنان آن خانه در پیش روی دارند.

پراکنش جغرافیایی آیین رابچره در منطقه کوهستانی دیلمان است. این آیین که مربوط به آغاز سال دیلمیان است در نیمه تابستان برگزار می‌گردد که در مناطق جلگه و کوهپایه مراسم عروس گولی جایگزین آن شده است. آیین نمایشی رابچره با مراسم آغاز سال نو دیلمیان (نوروزبل، جشن آتش افروزی دیلمیان) ارتباط دارد و می‌توان گفت یکی از مراسم آن است. آیین نوروزبل که آغازگر سال دیلمیان است در حال حاضر فقط در روستاهای امام و ملکوت برگزار می‌گردد و بیشتر جنبه‌ی نمادین دارد و کوشش می‌شود که چنین آیین‌هایی که بیانگر فرهنگ آبا و اجداد سرزمین گیلان به‌ویژه دیلمیان است، دوباره در اذهان عمومی زنده گردد و آیندگان را با گذشته خویش آشنا سازد. جشن مهر که جشن تشکر از خدا به خاطر نعمت فراوانی که به بندگان خویش داده است، در مناطق جلگه‌ای گیلان برگزار می‌گردد. این جشن پس از برداشت محصول برنج و معمولاً در ماه مهر اجرا شده و به آن جشن خرمن نیز می‌گویند. جشن تیرماسینزه فقط در مناطق کوهستانی برگزار می‌گردد. تیرماسینزه که مراسم آب‌خواهی است در منطقه دیلمان برگزار می‌گردد. در گذشته‌های دور رسم بر آن بود که مردم این منطقه دو چاه عمیق که برای آنها مقدس بوده را آلوده و کثیف می‌کردند تا باران بیاید و آن را دوباره پاک کند. این دو چاه در منطقه‌ی دیلمان بوده و عمیق می‌شد و کف آن بنا به گفته‌ی اهالی از ساروج ساخته شده است و بر روی یکی از کوه‌های منطقه می‌باشد. مراسمی که مربوط به طول دوران عمر یک انسان رخ می‌دهد، به علت اهمیتی که انسان برای هم نوع

خویش دارد، در همه‌ی نقاط برگزار می‌گردد و مختص به زمان و مکان خاصی نیست و گروه و طبقه‌ی خاصی هم تعلق ندارد. برگزاری این آداب و رسوم همگانی بوده و هر کس با توجه به توان مالی و وضعیت معیشتی خود آن را برگزار می‌کند. لافتدبازی و کشتی گیله‌مردی، جز بازی‌های محلی بوده و در مراسم گوناگون جشن‌ها برگزار می‌گردد اما ورزا جنگ فقط خاص مناطق جلگه بوده و در نواحی کوهستانی بنا بر اعتقادات مردم کوه‌نشین، به علت این که ورزا یا گاونر یاور او در امور کشاورزی است، فرد حاضر به آسیب رساندن به ورزا نبوده و از ورزا مانند یک انسان مراقبت می‌نماید.

آیین‌ها و اعتقادات مردم در مورد خورشید و ماه گرفتگی به زمان و مکان خاصی تعلق نداشته و اگر این اتفاق در هر نقطه‌ای از استان رخ دهد، ساکنین آن آداب و رسوم مربوط به آن را انجام می‌دهند.

مراسم مربوط به باران‌خواهی و آفتاب‌خواهی نیز به زمان خاصی تعلق ندارد و اگر مردم یک منطقه از بارش باران و یا آفتاب زیاد که به محصولات آنها آسیب بزند، به ستوه آیند، طلب باران یا آفتاب را کرده و مراسم خاص آن را انجام می‌دهند. البته گفتنی است که مراسم آفتاب‌خواهی در مناطق کوهپایه‌ای شهرستان و مراسم باران‌خواهی در مناطق کوهستانی انجام می‌شود.

آیین قبل از کشت، آیین شکرانه (صلوات مشته) و آیین انبارداری و ذخیره سازی گندم در فصل کشت و کار یعنی در فصل بهار و تابستان و در همه‌ی نقاط شهرستان برگزار می‌شود. قابل ذکر است که آیین انبارداری و ذخیره سازی گندم در مناطق کوهستانی که کشت گندم رواج دارد، برگزار می‌گردد.

اگر آیین‌ها را بر اساس توزیع جغرافیایی و مکان برپایی آنها تقسیم‌بندی نماییم، به طور خلاصه می‌توان گفت که:

- ۱) آیین‌های نوروزبل، رابچره، باران‌خواهی، علم‌واچینی و تیرماسینزه خاص مناطق کوهستانی بوده است.
- ۲) آیین‌های گاوگیل، جشن مهر و ورزاجنگ خاص منطقه جلگه‌ای است.
- ۳) آیین و مراسم آفتاب‌خواهی به علت بارش زیاد برف و باران، خاص منطقه‌ی کوهپایه‌ای است.
- ۴) و اما سایر آیین‌ها و مراسم که شامل مراسم شب چله، پیش از نوروزی، نوروزی، مراسم مذهبی، مراسم کشت و کار، طول عمر انسان و ... به علت همگانی بودن در کل استان برگزار می‌گردد و جنبه‌ی همگانی دارد.

۳. روش تحقیق

در این تحقیق از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی و پیمایشی استفاده شده است. جهت گردآوری تئوری و پیشینه تحقیق از روش کتابخانه‌ای و جهت گردآوری آیین‌های استان گیلان تلفیقی از روش میدانی و کتابخانه‌ای و در قسمت نظرسنجی از روش پیمایشی بهره‌گیری شده است.

۴. نتایج و بحث

آیین‌ها سلسله‌ای هستند که نیازهای اساسی را برمی‌آورند، اعمالی که می‌باید با ضرباهنگی موزون و منظم انجام شوند. آیین‌ها بر چند نوع بوده و هر یک کارکرد و پیامدهای مجزایی را با خود به همراه دارند. نتایج تحقیق نشان داد که آیینها در کنار دیگر جاذبه‌های استان نقش قابل ملاحظه‌ای در جذب گردشگر دارد. مثلاً آیین نوروزبل که در منطقه کوهستانی دیلمان یا اشکورات برگزار می‌شود هر ساله گردشگران زیادی را از نقاط مختلف کشور به خود جلب می‌کند. یا در نظرسنجی از گردشگران، اکثریت آنها اعلام نمودند که در برنامه‌ریزی سفر نوروز، سعی می‌کنند تحویل سال در گیلان بوده تا بتوانند در جشن همگانی نوروز شرکت داشته باشند و در برنامه‌های نوروزی حضور داشته باشند.

پیامدهای اجتماعی فرهنگی برگزاری آیین‌ها و مراسم عبارتند از: حفظ و ثبت میراث فرهنگی (۹۸/۵٪)، گسترش خدمات رفاهی (۷۳٪)، حفظ و تحکیم مناسبات اجتماعی، کمک به جریان جامعه‌پذیری (۷۷٪)، افزایش سطح آگاهی‌های عمومی نسبت به منشای فرهنگی رفتارها (۷۳٪)، افزایش میزان همبستگی و گسترش روابط فردی - خانوادگی و اجتماعی، کاهش تنش‌ها و اختلافات، برانگیختن حس مشارکت اجتماعی و پیامدهای اقتصادی نظیر آشنایی با تولیدات و فرآورده‌های

روستاییان و شهرنشینان (۷۵٪)، گسترش مبادلات و حوزه‌ی فعالیت، افزایش چرخش مالی ساکنان و بومیان، توسعه حمل و نقل و سیستم ارتباطی (۷۸٪)، جذب سرمایه‌های بومیان و غیربومیان، توسعه زیرساخت‌ها؛ جاده، برق، آب، گاز، ایجاد امکانات خدماتی و رفاهی (تعمیرگاه‌ها، رستوران‌ها، مغازه‌ها و ...) (۹۵٪)، توسعه گردشگری (۷۸٪)

بنابراین می‌توان گفت که آیین‌ها و آداب و رسوم خاص گیلان در کنار سایر جاذبه‌های گردشگری نظیر طبیعی و تاریخی می‌تواند نقش به‌سزایی در جذب بیشتر گردشگر داشته باشد. در همین راستا پیشنهاد می‌گردد آیین‌ها به همان شیوه سنتی و قدیمی اجرا گردند (عدم استفاده از تکنولوژی و فرهنگ جدید در اجرای آیین‌ها)، در اجرای آیین‌ها از افراد بومی استفاده گردد، آیین‌ها در فصول چهارگانه سال اجرا گردند، در مراسم گوناگون از جشن‌ها و آیین‌های بومی استفاده گردد، دستگاه‌های اداری برگزارکننده آیین‌ها باشند و در چگونگی اجرای آن دخالت ننموده و آن را تغییر ندهند.

۵. مراجع

۱. بشرا، محمد و طاهری، طاهر، جشن‌ها و آیین‌های مردم گیلان (به جز آیین‌های نوروزی)، جلد دوم، رشت، فرهنگ ایلیا، ۱۳۷۸.
۲. پاپلی یزدی، محمدحسین، سقایی، مهدی، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، چاپ سوم، انتشارات سمت، ۱۳۸۸.
۳. تودارو، مایکل، توسعه اقتصادی در جهان سوم، جلد اول، ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۴.
۴. ربیعی، آزاده، بررسی تطبیقی آیین‌ها و آداب و رسوم ساخت مسکن روستایی گیلان، دانشگاه علوم و تحقیقات تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۹۱.
۵. قادری، اسماعیل و دیگران، راهکارهای استفاده از مراسم تاسوعا و عاشورا به عنوان پتانسیل توریسم فرهنگی - مذهبی در محدوده بخش مرکزی تهران، مجله علمی و پژوهشی فضای جغرافیایی، سال نهم، شماره ۲۸، ۱۳۸۸.
۶. عسگری خانقاه، اصغر، انسان‌شناسی عمومی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۸.
۷. کارترایت، جان، تکامل و رفتار انسان، ترجمه بهداد سروی خراشاد، مشهد، چاپ اول، انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۷.
۸. ملکیان، شهلا، بررسی مردم نگاری آیین‌های دامداری در حوزه فرهنگی تالش، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان، ۱۳۸۷.